

УДК 159.923:[331.101+316.628]

СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ МОДУЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

Лазорко О.В., к. психол. н.,
доцент кафедри загальної та соціальної психології
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглянуто психологічний конструкт соціальної зрілості як інтегративного модуля професійної безпеки студентів та емпірично експліковано взаємозв'язок їх соціальної зрілості та переживання професійної безпеки. Розроблена програма емпіричного дослідження, а також комплекс використаних методів математичної обробки результатів дослідження дають змогу конкретизувати психологічний зміст соціальної зрілості сучасних студентів у різноманітних ознаках розвиненої самоактуалізації. Доведено, що студенти із низьким та середнім рівнем прояву соціальної фрустрованості є носіями адекватного переживання стану професійної безпеки за рахунок сформованих соціально зрілих форм навчально-професійної реалізації. Визначено інтегративні характеристики соціальної зрілості студентів, які є визначальними орієнтирами стабільності і стійкості професійного розвитку сучасних студентів.

Ключові слова: соціальна зрілість, професійна безпека, соціальна фрустрованість, самоактуалізація, студенти.

В статье рассмотрен психологический конструкт социальной зрелости как интегративный модуль профессиональной безопасности студентов и эмпирически эксплицирована взаимосвязь их социальной зрелости и переживания профессиональной безопасности. Разработанная программа эмпирического исследования, а также комплекс использованных методов математической обработки результатов исследования позволяют конкретизировать психологическое содержание социальной зрелости современных студентов в различных признаках развитой самоактуализации. Доказано, что студенты с низким и средним уровнем проявления социальной фрустрированности являются носителями адекватного переживания состояния профессиональной безопасности за счет сформированных социально зрелых форм учебно-профессиональной реализации. Определены интегративные характеристики социальной зрелости студентов, которые являются определяющими ориентирами стабильности и устойчивости профессионального развития современных студентов.

Ключевые слова: социальная зрелость, профессиональная безопасность, социальная фрустрированность, самоактуализация, студенты.

Lazorko O.V. SOCIAL MATURING AS AN INTEGRATIVE MODULE OF THE PROFESSIONAL SAFETY OF THE CONTEMPORARY STUDENTS

This article looks at the construct of social maturity as an integrative module of the professional safety of the students and empirical explicated interconnection of their social maturity and living through the professional safety. Developed program of the empirical research and also complex of the used methods of the mathematical processing of the results of the research. This gives an ability to concretize psychological content social maturity of the contemporary students in multiple signs developed self-actualization of students. It is proven that the students with a low and middle level of the display of the social frustration are carriers of the adequate experience of the state of the professional safety as a result of the shaped socio matured forms of the educational professional realization. It was identified integrative characteristics of the social maturity of the students that are determinative mark of the stability and firmness of the professional growth of the current students.

Key words: social maturity, professional safety, social frustration, self-actualization, students.

Постановка проблеми. Сучасні умови прискорення змін в економічній, політичній, технічній, соціальній, психологічних сферах життя людини передбачають як розвинені адаптаційні здібності особистості, так й успішну особистісну та професійну само-реалізацію. Одним із вирішальних факторів, що сприяє встановленню гармонійних відносин людини зі світом, є її соціальна зрілість, рівень розвитку якої є потужним психологічним ресурсом координації психологічної безпеки, однією зі складових якої є професійна безпека. З огляду на

презентований віковий діапазон вивчення проблеми зазначений контекст взаємозв'язку соціальної зрілості і професійної безпеки робить дослідження своєчасним через загострення освітньо-професійних аспектів навчання студентів та загалом політики ефективної професіоналізації особистості протягом усього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкретну психологічну розробку феномен соціальної зрілості отримав у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Виготський,

О. Леонтьев, А. Маслоу, В. Москаленко, Г. Олпорт, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Г. Салліван, В. Франкл та ін.), більшість з яких пов'язують соціальну зрілість зі здатністю людини до самостійності у судженнях і вчинках, ціннісного переживання, відповідальності за себе, інших і соціальну ситуацію в цілому. Переважна кількість досліджень присвячена вивченню таких найважливіших проявів соціальної зрілості, як активність, спрямованість, глибинні смислові структури, які зумовлюють поведінку особистості, міру усвідомлення відносин із дійсністю тощо. Контекст вивчення професійної безпеки особистості пов'язують із загальними питаннями психології безпеки, спрямованими на вивчення виникнення, функціонування і розвитку механізмів захищеності психічної активності суб'єкта діяльності, а також взаємодії у його цілісному стані продуктивної діяльності (Л. Акімова, Ж. Вірна, Ю. Зінченко, О. Зотова, К. Карімова, Н. Харламенкова та ін.). В той же час сфера вивчення професійної безпеки особистості не отримала відповідного теоретико-емпіричного статусу, що вимагає постійного пошуку нових психологічних зон інтерпретації цього феномена.

Постановка завдання. Метою запропонованого матеріалу є теоретичне обґрунтування конструкту соціальної зрілості як інтегративного модуля професійної безпеки студентської молоді та емпірична експлікація взаємозв'язку їх соціальної зрілості та переживання професійної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема соціальної зрілості особистості є однією з найскладніших і дискусійних як у теоретичному, так й у практичному аспектах, адже сутність феномена соціальної зрілості важко концептуалізувати та дослідити. Оригінальні інтерпретації феномена соціальної зрілості знаходимо у класичних положеннях персоніологічних теорій. Так, у психоаналізі З. Фройд вважає, що основними показниками особистісної зрілості є прагнення людини працювати, створювати щось корисне та цінне і прагнення любити іншу людину; втіленням зрілості особистості в системі поглядів А. Адлера є соціально-корисний тип людини, що характеризується високим соціальним інтересом і високим ступенем активності; на думку К. Юнга, особистісне зростання відбувається протягом всього життєвого циклу, кінцевою метою якого є повна реалізація «Я»; в теорії Е. Фрома соціально зріла особистість розглядається в рамках типології характеру людини, серед яких тип ідеального психічного здоров'я характеризується незалежністю, чесністю, творчими здібностями, продуктивним логічним

мисленням, здатністю здійснювати соціально-корисні вчинки і працювати; представники екзистенціально-гуманістичного напрямку вважають, що людина наділена потенціями до безперервного розвитку і самореалізації, які й складають сферу її свободи вибору [6].

У вітчизняній психології проблема соціальної зрілості була вперше поставлена і послідовно вирішувалась з позиції особистісно-діяльнісного підходу. Так, на думку О. Леонтьєва, зріла особистість характеризується широкою системою зв'язків зі світом, високим рівнем ієрархізованості мотивів діяльності і загальною структурою, під якою слід розуміти стійку конфігурацію головних мотиваційних ліній [4]; Д. Леонтьєв основним механізмом розвитку особистості визначає особистісну саморегуляцію, яка заснована на свободі та відповідальності [3]; згідно з О. Бодальовим, досягнення зрілості (акме) – це особистісний процес, коли людина, здійснюючи вчинок або серію вчинків, демонструє себе як високорозвинену в духовно-моральному аспекті особистість [1]; І. Кон розглядав соціальну зрілість у контексті вивчення життєвого шляху особистості в певних конкретно-історичних умовах, зазначаючи, що зріла особистість активно взаємодіє зі своїм оточенням та володіє стійкою єдністю особистісних рис і ціннісних орієнтацій [2]. Крім того, важливою характеристикою особистості у вітчизняній психології визнається суб'єктність. За С. Рубінштейном, особистість, яка є суб'єктом, створює індивідуальний спосіб організації життєдіяльності, який відповідає якостям зрілої особистості, її ставленню до діяльності й вимог [5].

Одним із найсуттєвіших проявів суб'єктності людини є її самоактуалізація, яка розглядається як здійснення можливостей розвитку Я за допомогою власних зусиль, співдіяльності, співтворчості з іншими людьми, соціумом і світом загалом. Самоактуалізація припускає збалансований і гармонійний розвиток різних аспектів особистості шляхом надання адекватних зусиль, які спрямовані на розкриття генетичних, індивідуальних й особистісних потенціалів: це здійснення самого себе в житті і повсякденній діяльності, пошук і утвердження свого особливого шляху в цьому світі, своїх цінностей і сенсу існування кожної миті.

Саме цей контекст розгляду самоактуалізації акцентує вивчення проблеми соціальної зрілості на студентській вибірці, адже саме зрілий юнацький вік є центральним періодом становлення людини, особистості в цілому, прояву найрізноманітніших інтересів. Без сумніву, питання професій-

ної безпеки у студентські роки посідає центральне місце, адже прогностичні ефекти переживання цього стану є потужними і визначальними факторами успішної професійної реалізації в майбутньому.

Проведений теоретичний аналіз проблеми дав усі підстави для проведення емпіричного дослідження з метою вивчення змісту соціальної зрілості у переживанні соціальної фрустрованості студентів та обґрунтування інтегративних ознак соціальної зрілості як фактору професійної безпеки.

Для емпіричного підтвердження сформульованих нами теоретичних положень щодо вивчення змісту соціальної зрілості у переживанні соціальної фрустрованості студентів та визначення правомірності використання запропонованих діагностичних засобів було проведено дослідження на студентській вибірці, що склала 230 осіб. Дослідницька робота проводилася на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Під час формування вибіркової сукупності були дотримані вимоги до її змістовності та еквівалентності. Виконання вимог критерію змістовності вибірки досягалося шляхом підбору вибірки, що відповідала предмету дослідження та висунутим дослідницьким гіпотезам. Слідування критерію еквівалентності виражалося у нормальному розподілі емпіричних даних, отриманих з усієї вибірки. Діагностичний зріз проводився за допомогою використання таких методик: діагностика рівня соціальної фрустрованості особистості Л. Васермана, тест-опитувальник особистісної зрілості та опитувальник діагностики самоактуалізації особистості О. Лазукіна в адаптації Н. Каліна. Серед методів статистичної обробки результатів застосовувався *непараметричний критерій Краскела-Уоллеса* для встановлення міжгрупових відмінностей у рівнях прояву основних психологічних характеристик фрустрованості.

Для статистично-математичної обробки отриманих емпіричних даних насамперед

усі досліджувані були поділені на 3 групи за рівнем прояву у них показників соціальної фрустрованості: група 1 – студенти з високим рівнем соціальної фрустрованості (27,9% загальної вибірки), група 2 – середній рівень (39,1 %), група 3 – низький рівень соціальної фрустрованості (33 %). Тому подальший аналіз результатів проводився у форматі погрупового порівняння діагностичних даних.

Так, результати теста-опитувальника особистісної зрілості продемонстрували статистично значущі відмінності у розподілі середньогрупових показників за шкалами методики (табл. 1).

Так, загальна тенденція прояву відмінностей полягає в тому, що для студентів, які мають низький рівень соціальної фрустрованості, властиві *життєва установка*, що проявляється в домінуванні довірливого ставлення до людей («людям потрібно довіряти, але при цьому потрібно всіх без винятку перевіряти») та до світу в цілому («світ може бути хорошим, якщо життя людей буде наповнено добротою, для чого потрібно докладати усі сили»), цілеспрямованості та ініціативності («потрібно брати з невдачі якомога більше життєвих уроків», «в досягненні мети докладати власних зусиль та наполегливості», «при критиці іншими людьми потрібно розібратися в причинах критики», «не допускати серйозного ризику, а у разі програшу не піддаватися азарту»), розвинутого почуття допомоги іншим («при наявності зайвих грошей, допомагати родичам та близьким людям») та *психологічна здатність до близькості з іншими людьми*, що проявляється у розвинутому вмінні контактування з близькими та родичами («не згадую про невдачі, щоб не створити проблем для співрозмовника», «ціню близьких людей за духовними інтересами», «готовий зустрічатися кожен день з друзями, родичами, близькими людьми для відвертих розмов», «людина подобається мені, якщо я знаю її давно»).

Таблиця 1

Результати обрахунку Н-критерію Краскела-Уоллеса для визначення психологічних відмінностей показників особистісної зрілості досліджуваних студентів

	Група 1	Група 2	Група 3	Хі-квадрат	Стандартне відхилення	р
	Ранги					
Мотивація досягнення	121,1	221,9	172,3	51,9	2	0.000
Я-концепція	126,6	197,1	199,3	30,3	2	0.000
Почуття обов'язку	123,6	229,9	160,6	64,0	2	0.000
Життєва установка	106,5	201,4	207,6	56,6	2	0.000
Близькість з іншими	86,4	187,0	239,1	107,	2	0.000

Для студентів, які мають середній рівень соціальної фрустрованості, найвищими виявилися показники *мотивації досягнень*, що проявляється у розвинутій самооцінці власних можливостей і постійному прагненні до самовдосконалення («прагну з'ясувати причини невдачі, щоб в подальшому удосконалити свої уміння», «противник має бути майстром, який, перевершуючи мене, дає більше шансів вдосконалюватися», «досягати успіхів в усіх починаннях», «в спробах досягти успіху в житті потрібно покладатися на власні зусилля та наполегливість») та *почуття обов'язку*, що проявляється у сформованій громадянській позиції щодо життя у суспільстві («прагну вивчити умови державного розвитку в інших країнах світу, щоб співставити з ними стан у своїй країні та мріяти про його покращення», «багато читаю, оскільки мене хвилюють події, які відбуваються в суспільстві»).

Для студентів із високим рівнем соціальної фрустрованості показники соціальної зрілості знаходяться на значно нижчому рівні прояву, і особливо це стосується шкали «близкість з іншими».

В результаті опрацювання результатів проведення методики діагностики самоактуалізації особистості виявлено, що в групі з низькими показниками соціальної фрустрованості найвищими виявилися показники цінностей, погляду на природу, високої потреби в пізнанні, креативності, автономності, спонтанності, саморозумінні, автентичності; в групі із середніми показниками прояву соціальної фрустрованості найвищі показники зафіксовані за шкалою орієнтації в часі та гнучкості в

спілкуванні; в групі із високими показниками прояву соціальної фрустрованості, зафіксовані емпіричні дані за всіма шкалами методиками виявилися нижчими, ніж в двох попередніх групах.

Результати застосування непараметричного Н-критерію Крускала-Уоллеса до сформованої матриці емпіричних даних методики діагностики самоактуалізації особистості подано у табл. 2.

Аналіз розподілу показників цієї методики в групах студентів з різним рівнем прояву соціальної фрустрованості показав, що існують суттєві відмінності за всіма показниками, окрім показника орієнтації в часі. Так, загальна тенденція прояву відмінностей полягає в тому, що для студентів, які мають низький та середній рівні соціальної фрустрованості, властиві вищі показники за шкалою цінності, що виражається у таких переконаннях студентів: головне в житті – робити добро та служити істині; людина повинна трудитися, щоб реалізувати свої здібності та бажання; талант і здібності означають більше, ніж обов'язок. Для цих студентів виконання цікавої та творчої за змістом роботи може бути без винагороди, адже більша частина того, що вони роблять, приносить їм задоволення, і, як наслідок, вони живуть із відчуттям щастя і життєвої цілісності та справедливості. Показники погляду на природу цих студентів демонструють високий прояв вміння студентів вірити людям; віра в людські можливості виражається у прагненні цих студентів до ширших гармонійних міжособистісних стосунків, адже вони переконані, що, здійснюючи вчинки, люди керуються взаємними

Таблиця 2

Результати обрахунку Н-критерію Крускала-Уоллеса для визначення психологічних відмінностей показників самоактуалізації досліджуваних студентів

Діагностичні показники	Група 1	Група 2	Група 3	Хі-квадрат	Стандартне відхилення	р
	Ранги					
Цінності	115,5	177,8	230,8	61,66	2	0.000
Погляд на природу людини	95,6	169,5	254,6	120,43	2	0.000
Потреба в пізнанні	128,5	172,2	228,9	48,70	2	0.000
Креативність	147,6	144,0	251,1	84,07	2	0.000
Автономність	126,0	152,3	255,3	98,15	2	0.000
Спонтанність	111,2	164,8	249,9	95,55	2	0.000
Саморозуміння	107,4	180,4	233,1	73,16	2	0.000
Аутосимпатія	123,6	156,4	251,9	91,36	2	0.000
Контактність	90,1	207,0	211,7	84,38	2	0.000
Гнучкість в спілкуванні	83,9	222,9	196,2	100,4	2	0.000

інтересами; їх природна симпатія і довіра до людей робить їх неупередженими та доброзичливими у відношеннях до інших людей. *Висока потреба в пізнанні* виражає їх сутність постійного пошуку чогось нового та цікавого; переважно такі студенти правильно зробили свій професійний вибір, адже вони легко відчують свої когнітивні ресурси, готові до вузьких спеціалізацій за рахунок добре розвинутих вмінь та навичок, які готові постійно порівнювати, оцінювати та відстоювати. За шкалою прагнення до творчості або креативності ці студенти виявилися більш креативними, адже їх творче ставлення до життя дає змогу приймати їм ризикові рішення та знаходити в складних ситуаціях принципово нові варіанти їх рішення; ці студенти переконані, що сенс життя полягає в творчості, а талант і здібність важать більше, ніж обов'язок, тобто в їх життєвому просторі завжди віднайдеться час для творчості.

Виходячи з того, що автономність є головним критерієм психічного здоров'я особи, її цілісності і повноти, вважаємо закономірним, що зафіксовані емпіричні дані за цією шкалою виявилися вищими у студентів із низьким рівнем прояву соціальної фрустрованості. Вони часто приймають ризиковані рішення; не схильні замислюватися над тим, чого чекають від них оточуючі; у них завжди є власна точка зору з важливих питань; свої проблеми вони вирішують так, як вважають за потрібне; критика практично не впливає на їх самооцінку. Цікавими є відмінності у показниках за шкалами спонтанності, яка є похідною від упевненості в собі та довіри людини до навколишнього світу; у студентів із низьким та середнім рівнем прояву соціальної фрустрованості ці показники виявилися вищими. Розвинуте саморозуміння у студентів із низьким та середнім рівнями прояву соціальної фрустрованості, засвідчує їх чутливість і сензитивність до власних бажань. Їх поведінку часто супроводжує прагнення до досягнення внутрішньої гармонії, тому їм важко замінювати власні смаки і оцінки зовнішніми соціальними стандартами. Дуже близькою ознакою до саморозуміння є аутосимпатія, яку розглядають як природну основу психічного здоров'я і цілісності особи. Саме тому емпіричні дані за цією шкалою є суттєво вищими у студентів з низьким та середнім рівнями прояву соціальної фрустрованості: вони впевнені та врівноважені; їх витриманість зумовлена вмінням керувати бажаннями та емоціями; а внутрішня витривалість є ознакою вираженої віри в себе. Контак-

тність студентів з високим та середнім рівнями прояву соціальної фрустрованості вимірює їх товариськість, вміння встановлювати тривалі та доброзичливі стосунки з оточуючими: вони відкриті інтересам та поглядам інших людей; їх виражена повага до людей проявляється у їх толерантності та гнучкості; їх успіх в спілкуванні є залежним від здібностей щирого розкриття себе іншій людині.

Отримані результати дослідження дають підстави для висновку, що соціальна зрілість є системою якісного розвитку особистості студента як цілого, базовим елементом якої є самоактуалізація, завдяки якій у студента формується відповідальне ставлення до досягнутих результатів у сфері його реалізації. Оскільки студент є включеним у навчально-професійну діяльність, яка узгоджена з характером його спеціальності, то вагома частка його соціального благополуччя визначається станом переживання професійної безпеки як сукупність поточного стану та факторів, що характеризують стабільність і стійкість професійного рівня розвитку людини, що дають їй змогу підтримувати гідний рівень життя. У запропонованому фрагменті вивчення професійної безпеки добре простежується психологічний факт вираженої соціальної зрілості у різноманітних ознаках розвиненої самоактуалізації студентів із низьким та середнім рівнями прояву соціальної фрустрованості, що дає всі підстави для ствердження, що соціальна зрілість є визначальним модулем переживання професійної безпеки сучасних студентів.

Соціальна зрілість як інтегративний модуль професійної безпеки об'єднав у собі ознаки сформованої ціннісної свідомості, яка пояснює активне, діяльне ставлення особистості до дійсності, та відіграє особливу роль у розумінні співвідношення суспільної та особистісної, матеріальної та духовної сфери людини. Також цей модуль інтегрує усі характеристики внутрішнього світу особистості студента, де локалізуються його потреба в пізнанні, креативність, саморозуміння, автономність і певною мірою спонтанність. Зафіксовані контактність та гнучкість у спілкуванні сприяють розкриттю студента у соціальній активності, що виявляється за допомогою конкретних перетворень та самодіяльності в усіх сферах студентського життя.

Висновки з проведеного дослідження. Вважаємо, що проведене емпіричне дослідження є своєрідним підтвердженням розглянутих теоретичних постулатів щодо експлікації взаємозв'язку соціальної

зрілості та переживання професійної безпеки студентів. У перспективі актуальним є дослідження мотиваційних, емоційних та когнітивних показників прояву соціальної зрілості студентів, а також удосконалення методів і методик психодіагностики професійної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодалев А. Акме-эффект личностного самоосуществления в процессе социализации и индивидуализации взрослого человека / А. Бодалев. – Мир психологии. – 1998. – № 1. – С. 59–65.
2. Кон И. Жизненный путь как предмет междисциплинарного исследования / И. Кон. – Человек в системе наук. – М., 1989. – 515 с.
3. Леонтьев Д. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации / Д. Леонтьев / Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М. Ломоносова / под ред. Б. Братуся, Д. Леонтьева. – Вып. 1 – М. : Смысл, 2002. – С. 56–65.
4. Леонтьев А. Деятельность. Сознание. Личность / А. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
5. Рубинштейн С. Человек и мир / С. Рубинштейн. – М. : Наука, 1997. – 189 с.
6. Холл К. Теории личности / К. Холл, Г. Линдсей ; пер. с англ. И. Гришун – М. : ЭКСМО–Пресс, 2000. – 592 с.